

I. HAJDUČEKOVÁ
(*Košice*)

STVÁRNERIE ŽENSKÝCH POSTÁV NA OSI ČASU (SONDY DO SLOVENSKEJ PRÓZY)

УДК 821.162.4-3"18/19"

Гайдучекова І. Формування жіночих персонажів на часовій осі (зондування словацької прози); 14 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 11; мова словацька.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню прози словацьких письменниць на рубежі XIX-XX століть з метою аналізу формування жіночих персонажів. Методологічною основою є рід як аналітична категорія.

Ключові слова: словацька література, реалізм, модернізм, рід, інтенціональність.

Vo výskumnom zábere zameranom na aspekt rodu v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia¹ sledujeme rod ako analytickú a dynamickú kategóriu na materiáli umeleckej prózy.

Metodologickým východiskom je pojmový aparát, ktorý čerpáme z definícií rodu vymedzených v rámci rodových štúdií (filozofia), ale aj z podnetov sociológie a historiografie, v ktorých sú odlišené pojmy rod a pohlavie, aby umožnili skúmať rod za hranicami biologickej determinácie, t. j. ako sociálnu kategóriu, ktorá podlieha zmenám. Takéto vymedzenie rodu umožňuje skúmať sociálny status žien a mužov, sféry ich pôsobenia, ale aj rodové modely, roly, stereotypy a ich modalitty [6; 7]. Predpokladáme, že prinesie nový pohľad aj na ustálené literárnohistorické a poetologické súvislosti, čo naznačila už predchádzajúca etapa výskumu zameraná na rodovo motivované umelecké stvárnenie ženských a mužských postáv (vrátane rodového neutra). Tematický, kompozičný a sujetotvorný potenciál rodu ukázal, že tematizácia či problematizácia rodových modelov, rol, stereotypov (ich reaktualizácia a dekonštrukcia) sa podieľajú na posilňovaní umeleckých kvalít próz realistických aj modernistických autorov na prelome 19. a 20. storočia v slovenskej literatúre.

Do predkladanej štúdie vstupujeme so zámerom sledovať premeny v stvárnení ženských postáv v línii ženských autoriek, ktoré stáli na pomyselnej štartovacej

¹ Štúdia je vypracovaná ako súčasť grantového projektu KEGA č. 020UPJŠ-4/2013 Rodový aspekt v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia. Projekt nadväzuje na prvé výskumné sondy v štúdiu Aspekt rodu v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. st. [2], na parciálne overovanie nosnosti pojmového aparátu v slovenskej ponovembrovej próze [4; 5].

čiare literatúry písanej «ženami pre ženy o ženách». Do autorského záberu sme preto vybrali päť spisovateľiek: Teréziu Vansovú, Elenu Maróthy-Šoltésiovú, Ľudmilu Podjavorinskú, Hanu Gregorovú a Boženu Slančíkovú-Timravu, ktoré pôsobili na literárnej scéne v období realizmu, no nevyhli sa ani postupom literárnej moderny.

Analyticko-interpretáčná časť

Terézia Vansová vo svojom románe *Sirota Podhradských* (napísaný v r. 1889²) [11] v osude zemianskej siroty Violy ponúkla svojim ženským čitateľkám príbeh s romanticko-sentimentálnymi prvkami, ktorý zobrazuje na pozadí tragickosti údelu morálnu krásu mladej slečny. V konfigurácii mužských a ženských postáv možno na kontrastívnej osi etické – neetickej/morálne – amorálne vymedziť nielen sužetom rozvíjaný konflikt, ale aj rozdielnosť typov postáv (nezrelej, povrchnej a rozmarnej Hermíny či málo charakterovo vykryštalizovanej pani Vilinskej a úprimnej detskej duše Emky), medzi ktorými sa Viola charakterovo vyníma: nadovšetko si ctí pamiatku svojho otca i rodiny, v pokore znáša krivé obvinenie otcovo i svoje, obetavo sa stará o chorých členov Vilinskovcov (Ema, Lazár), prejavuje prirodzenú úctu tútorskej rodine, hrdo čelí Lepáryho nemorálnym návrhom, čestne odriekne návrh Daniela Milockého na sobáš atď. Na opačnom póle, reprezentujúc antagonistickú amorálnosť, sa ocitajú výlučne mužské postavy: zhýralý Aladár Lepáry (v závere zavrhnutý rodinou), ktorého obeťou je pomätená Veronka, a podpaľač Mikulčík, ktorý sa v posledných okamihoch života k svojmu zločinu (snuje smrť Podhradského) priznáva.

Výnimočnosť ženskej postavy Violy (aj voči charakterovo nevykryštalizovaným ženským postavám, aj v opozícii k mužským) vďaka svojim pozitívnym morálnym atribútom (prioritne hrdosť, čestnosť), ale aj emancipovanej autonómnosti v rozhodovaní o svojom osude mohla byť pre svoje dobové čitateľky normotvorným príkladom – vzorom, ktorý nielen esteticky zaujal, ale aj formatívne pôsobil.

Podobný príbeh osirelej a rodinou osvojenej slečny rozvinula v ideálno-realistickej próze *Popoluška* (z r. 1898) [8] aj **Elena Maróthy-Šoltésiová**. Aj napriek degradácii v spoločenskom postavení pomocnice v domácnosti a osobnej krajčírky svojej strynej sa napokon Anna Drobnická dočká šťastia po boku lekára Miloša Hlaváňa. Po prekonaní prekážok a splnení neľahkej úlohy sa rozprávková harmónia v jej osude podľa vzoru Popolušky naplňa. V realizme frekventovaná téma vydaja je zasadená do denníkovej formy, ktorá umožňuje na osi času chronologicky (od augusta do novembra v r. 189*), no zároveň epizodicky a fragmentárne zachytiť subjektívne videnie zážitkov a udalostí. Prizma pohľadu ženskej postavy, v istom momente obohatená o mužskú – keď do denníka vpiše svoje postrehy aj Miloš

² Roky vydania próz uvádzame v celej štúdií podľa údajov v kapitole venovanej realistickej literatúre od J. Gbúra v *Dejinách slovenskej literatúry I* [1, s. 418-570].

– dáva priestor analytickému aj kritickému reflektovaniu spoločenského a osobného života. Chronológia denníka je v závere poznačená dvojročným prerывom, po ktorom sa z mladej neskúsenej slečny stala mladomanželka a matka. Pomyselný prah života priniesol kontrastný pohľad na spolužitie muža a ženy, na rodinný zväzok, ktorý plní po narodení dcéry rodičovskú funkciu.

Na začiatku príbehu tvorí Anna charakterovo kontrastívnu dvojicu so sesternicou Ilonou, ktorá je sebavedomá, krásna, príťažlivá, ale aj márnivá, vypočítavá, samolúba a vo vzťahu k Milošovi žiarlivá. Obe sú súčasťou malomestskej society, do ktorej však Anička svojou «inakosťou» – uvedomelá Slovenka, skromná a nenápadná, no hlbavá a kritická – nezapadla. Filisterskú spoločnosť, jej plytkú pretváрку, falošnú dvojtváornosť vníma až mentorsky prísne, zosobňujúc ideál cnostnej devy.

Ústredný motív lásky a s ňou spätého vydaja a ženby sa rozvíja v dvoch kontrastných líniách: v spoločenskej konvencii je láska poňatá ako príťažlivá hra o prestíž, maskované vábenie výhodného partnera/partnerky reprezentujúc majetkové záujmy; v privatej naopak, je prežívaná ako dôverný vzťah, zvnútornená príťažlivosť, duševné porozumenie. Prvú reprezentuje Ilona, ktorá sa napokon z materiálnych pohnútok vydá za kúpeľného lekára a druhú predstavuje Anička s Milošom, ktorých spájajú iné hodnoty a navyše aj «svojstvo», t. j. národná orientácia. Miloš Hlaváň, malomestský lekár, je postava muža, ktorá sa postupným demaskovaním mení z márnivého, namysleného, na obetavého, empatického, chápacého nápadníka, ktorý je pre svoju vyvolenú Popolušku ochotný v odriekavom sebazaprení, zdržanlivo a čestne ukončiť vzťah s Ilonou, chrániac tak rytiersky svoju novú lásku.

Dennikové zápisky Anny prezrádzajú pozorovací talent, budujú na kriticko-konfrontácii deformovaných spoločenských noriem malomestskej society – prázdnotnosť, pózerstvo, povrchnosť, pokrytectvo – s ideálom cností. Napriek ženskej precitlivenosti, vzdorovitosti miestami až vzpurnosti a chýbajúcej sebadôvere sa ženská hrdinka vyznačuje neoblomnou hrdosťou, statočnosťou aj rozvinutou duchovnosťou. Svojou charakterovou výbavou je normotvornou postavou, ktorá má výrazný formatívny potenciál aj vo vlastnom príbehu. Pod jej vplyvom sa z miestneho šviháka, zahrnutého obdivom žien, stáva rozvážny muž, postupne zosobňujúci ideál mužských cností.

Ženskú optiku, namierenú na analýzu morálnych a etických noriem, dopĺňa v denníkových zápiskoch mužský pohľad. Ten však už nemá konfrontačné ani kontrastívne, ale viac harmonizujúce detenzívne ladenie. Mužský «sentiment» tak narúša expresiou poznačenú prizmu ženy. Prispôsobivosť, bezproblémová chápacosť s vysokou mierou empatie sú psychologicky málo presvedčivé. Nepochopenie a tenzia mužsko-ženského sveta tak ostávajú jednostranné. Kým žena len ťažko chápe mužský svet, ktorý jej je akosi vzdialený, nepoznaný (intímne zblíženie s erotic-

kým podtextom nedokáže adekvátne dešifrovať, na nadsázku, prekárание či humor ako povahovú črtu muža nevie reagovať), tak ideálne chápvavý muž je vyzbrojený zhovievavosťou, láskavosťou, nadhľadom, rozvahou, no na rozdiel od ženy dokáže «nasvietiť» ženskú krásu inak, ukázať jej vnútorné vyžarovanie, ktoré nie je vumelkovanou formou, ale podstatou duševne bohatej – cnostnej ženy. A tak esteticky nevyvážená psychologizácia ústrednej mužskej postavy zvyrazňuje prevahu ženskej autenticity. Z uvedeného možno poukázať na to, že priamy rozprávač (ženská postava) nedisponuje schopnosťou vševediaceho rozprávača, ktorý by rovnako esteticky účinne (problémovo) modeloval ženský aj mužský svet.

Postupným zblížovaním mladej dvojice, počnúc Anniným pocitom osamelosti cez prekonávanie antagonistického postavenia až k vzájomnému kontrapunktu (odlišnosť pováh a psychického ustrojenia), sa rodový model mení. Od počiatočnej ideálnej predstavy ako sa svojmu mužovi Anna po svadbe bezvýhradne prispôsobí, nadobúda v manželskom zväzku autonómne postavenie, ktorým má v rámci humanistického modelu blízko k rodovej diferencii. Ženská postava vo svojej oddanosti privádza snúbenca k obetavej zdržanlivosti. Svojou príkladnou morálnou silou, vyslobodzujúc ho z okamihu telesnej žiadostivosti, sa stáva jeho záchrankyňou a nadobúda v mužových očiach najvyššiu hodnotu, ktorej sa bez odporu podriaďuje.

Po svadbe sociálny rodový konštrukt dopĺňa dieťa (nie v pozícii rodového neutra) – dcéra, ktorej prijatie nebolo jednoznačné. Chýbajúci pokračovateľ rodu, oslabená androcentrická perspektíva je rozporom, ktorý autorka jemne naznačuje, ale nevyostrojuje: «*On pre jej nepovedomú milotu už dávno jej odpustil, že je len dcérou, a nie synom — lebo že bol by si želal mať radšej syna ako dcéru, to sa vie*» [8, s. 40]. Výchova dievčaťa je prednostne v rukách matky, čo zdôrazňuje okrem posilnenia maternálnej línie aj osobitú materskú rolu ženy. Harmonický celok teda v záverečnej rekapitulácii prináša odklon od patriarchálnej podradenosti ženy k dualite autonómnych bytostí, ktoré majú rovnocenné komplementárne postavenie: «*Nám, zdá sa, dostalo sa toho zriedkavého vyznačenia. Sme dvaja, každý za seba, ale vcelku jeden pre druhého*» [8, s. 40]. Navyše manželskému zväzku nechýba ani duchovný rámeč, ako to prezrádza explicit vo finále: «*Čo nás ďalej čaká? Zaiste nie samé dobré veci, ale i mnoho krušného, na to som pripravená. Ak príde, boh dá sily preniesť — len nech my jeden druhému zostaneme vždy tým, čím sme si dosiaľ*» [8, s. 41].

Aj Šoltésovej osirelá Popoluška bola, podobne ako Vansovej sirota Viola, formatívne pôsobiacim vzorom primárne určeným pre okruh ženských čitateľiek. Autorka však svoju ženskú hrdinku predstavila v konfrontácii predstáv pred sobášom aj po ňom. Posvadobný odklon od prvotnej naivnej predstavy má pozitívne vyústenie v obraze autonómneho postavenia ženy, pre ktorú je muž prirodzenou autoritou a ona zas v jeho očiach má ľudskú hodnotu danú morálnou silou, ktorej sa

muž s dôverou poddáva, vďaka čomu sám morálne dozrieva. Šoltésová tak ostala verná zobrazovacím postupom ideálneho realizmu.

Rovnako aj **Ludmila Podjavorinská** nechala vo svojej poviedke *Žena* (z r. 1909) [9] vyniknúť sile ženskej osobnosti, jej dôvtipu. Iva Zaťková, ústredná postava, vydatá za vdovca s 5 pastorčatami, vychováva aj šiesteho – ich otca. Kontrastívna charakteristika postáv muža a ženy miestami vybočuje z ustálených predstáv o maskulinite a femininite: on lenivý, nedvižný, ona pracovitá, energická, on fatalista, ona príčinnivá, on ustráchaný, ona smelá, on emotívny a ona rázna, on nezodpovedný, ona starostlivá a navyše «roba», žena vyššia ako muž, aj fyzicky zdatnejšia ako zvyčajne býva chlap, ba ešte aj iniciátorka obživy. No pod vládou ženy sa binárne usúvťažnenie manželov zmení. Mužova detinská podradenosť sa vytráca a vďaka morálnym atribútom čestnosti a statočnosti nadobúda v očiach ženy autoritu. Postupne si zvyká na každodennú prácu, ktorá prináša všetkým ošoh, no predovšetkým zo Štefana robí spoľahlivého živiteľa rodiny – patriarchu, vedomého si svojho postavenia: «*Ale Štefan si nedá húst' za ušami. Zakrikne ju energicky – lebo on je pánom v dome.*» [9, s. 513]. Prvotnú asymetriu v rodovom modeli – nadvládu zmužilej ženy nad nezrelým, detinským mužom, vystrieda hierarchizovaná binárna schéma, v ktorej je muž hlavou rodiny, no múdrosť jeho pramení zo ženy: «*Ženu statečnou kto nalezne? Nebo nad perly dražší jest cena její. Důvěruje se jí srdce muže jejího...*» [9, s. 514].

V ideálnej podobe patriarchálneho modelu, ktorý autorka predviedla svojim čitateľkám, tvoria muž i žena celok, ktorého jednota je jednotou rovnocennou a v záverečnom citáte z Biblie dostáva navyše aj spirituálny rozmer.

Na rozdiel od Šoltésovej mladomanželov Hlaváňovcov neprekračujú Podjavorinskej Zaťkovci rámec tradičného patriarchálneho rodového modelu, lebo po počiatočnej disproporcii ho autorka opätovne aktualizuje.

Hana Gregorová, považovaná za prvú feministku v slovenskom priestore, vo svojej zbierke *Ženy* (z r. 1912) [3] osobitým spôsobom dopĺňa škálu ženských postáv. Obohacuje ju o sčítané a vzdelaniachtivé emancipované ženy-intelektuálky. Spomedzi jedenástich próz jej debutu priblížime dve, s príznačným názvom *Prvá obeť* a *Svetlonos* [3].

Životná situácia osemnásťročnej slečny Oľgy Bielych v próze *Prvá obeť* má dve strany. Problémom je, že sa Oľga nevie prispôbiť konvenciám: chýňa si výbavu a čakať na vhodného ženícha. Snívajúc o živote vzdelanej a finančne sebestačnej zamestnanej ženy stáva sa nepochopenou čudáčkou pre svojich rodičov aj priateľky. Je ich sklamaním, ako aj oni jej. Život malomesta je pre ňu nudným, rozhovory o receptoch, dvorenie, lichotenie mládenčov márnym časom. V ich očiach je lenivá, zlá, protivná, smiešna a nedomáčka: «Mládenci inak súdili: – «Zaujímavá, milá, ale nesúca do manželstva, čo s ňou v rodine?»; [3, s. 55], ale

vo svojich: bojujúca za ideál slobodnej voľby životnej cesty. V obširných úvahách kriticky prehodnocuje sprofanované manželstvá, otupenosť a ponížujúcu zatrpknutosť žien, ale upozorňuje aj na prajné pomery pre chlapcov, ktorým sa slobodná voľba ani vzdelanie neodopiera. Rovnako túži po sebaurčení, výnimočnosti medzi ženami – chcela by zmaturovať, byť učiteľkou, vychovávateľkou alebo prvou slovenskou lekárkou. Napokon rodičov žiada aspoň o obchodný kurz. Autorka dala postavu Oľgy na jej pomery prehnane ambície.

Odpor rodičov narastá a jej vzdor proti vydaju – s mužom, s ktorým si «nezodpovedá» – tiež. Oľga, nerešpektujúc ustálené spoločenské konvencie, odmieta vydaj-predaj, existenčnú závislosť a otročenie. V mužovi chce nájsť priateľa, duševne s ním sympatizovať alebo sa radšej nevydať: «*Nechcem byť poníženou, akou si ty bola celý život, chcem byť svojím človekom!*» [3, s. 61].

Rozporuplnosť Oľginej psychiky: vnútorný nepokoj, roztrpčenie, sklamanie, náladovosť, exaltovanosť vedú k modernisticky rozkolísanej postave inklinujúcej k novoromantickej vzbure: «*Nech už i pre mňa začne život nepredpajatý, nezávislý od rodiny. Slobodný! Žiť! Žiť! – volalo oslobodene jej vnútro a s týmto slovom prebehla záhradou pred domom [...]*» [3, s. 72]. Neskúsená, málo ostražitá uteká do spárov bohémskeho života a zo smelých ilúzií klesá do morálnej priepasti. Zo spočiatku úspešnej pestúnky je obeť povrchnej lásky muža, ale aj neúprosných rodových stereotypov.

Tragicosť jej osudu je následkom vášnivej túžby žiť inak, ako to konvencie slečnám umožňovali: mať právo na sebaurčenie ako chlapci, byť nezávislá na mužovi ako oni. Oľginou metou bola autonómna rovnoprávnosť ženy.

V próze *Svetlonos* sa hneď v úvode in medias res ocitáme uprostred dialogicky rozvinutého konfliktu muža a ženy, v ktorom je muž vychovávateľom nedokonalkej manželky. Jeho traumatizujúca autoritatívna reakcia zmenila pohľad Horskkej na manželstvo. Fyzicky trestaná v detstve a teraz verbálne manželom stráca ilúzie o rozprávkovej harmónii v manželstve, ktoré je pre ňu zatvoreným kruhom. Uvedomuje si svoju inakosť: do patriarchálneho modelu vzorovej ozdoby žijúcej v závese muža, pre jeho šťastie a pohodlie, nezapadá. K domácim prácam má odpor – prachovka a vareška sú jej nemilé – čím sa netají a poukazuje aj na nerovnocenné postavenie žien pri sebaurčení životného smeru. Má vyššie, intelektuálne potreby, iné vzory: vzdelané ženy – spisovateľky, vedátorky, revolucionárky. Hľadá sa, vnútorne sa búri, smúti, pohŕda sebou, t. j. vyvíja sa, kliesni si cestu k novej, spoločensky prospešnej role, minimalizujúc pozíciu dokonalej gazdinej.

Do diania vstupuje – prostredníctvom rozhovoru Horskkej s rozprávačkou príbehu – príklad p. Dubskej. Dubská, rozsobášená žena, radikálna feministka, je názorovým protikladom p. Horskkej, ktorá je za emancipáciu žien, ale v umiernennej forme. Horská s ňou súhlasí, ale nie bezvýhradne. Súdobé radikálne postoje voči

manželstvu, ktoré jej autorka vložila do úst, síce odmieta, no v istej miere s nimi aj súhlasí: «*Mravnejšie je rozísť sa, ako žiť s niekým, s kým si nezodpovedáme.*» [3, s. 184]; alebo: «*Kým muž bude panovačný, bude merať dvojakou morálkou, kým žena nebude pre neho ničím iným len ženou, bude finančne závislá, duševne nesamostatná, šťastné manželstvo u nás nenájdete. [...] Treba, aby v láske bolo i priateľstvo, rovnoprávnosť ducha a nielen poddanstvo so strany ženy a moc so strany muža. Pán a slúžka je dnešné manželstvo, taká lepšia slúžka, ktorú si «povýšil» na milenku, ale i tu bez ohľadu na to, či je disponovaná alebo nie.*» [3, s. 185-186]. Vďaka revolučnej horlivosti «svetlonosky» našla vlastnú cestu. Namiesto tvrdej radikálnosti presadzovala umiernenosť. V procese sebauvedomenia ju autorka formuje ako ženu, v ktorej dozrieva rozvážnosť, odmieta bezstarostnú, naivnú detinskosť a chce zabojovať proti prázdnote života, za jeho duchaplnosť. Dokáže si priznať aj pred mužom, že sa jej «nechce» či zabudla urobiť to či ono, lebo domáce práce považuje za malicherné a podružné. Jej métou je intelektuálna aktivita, spoločenský prospech. Narastajúce konflikty ostria hrany, rozdeľujú, ale menia postoje: kým ona citovo otupieva, odcudzuje sa a v duchu pripúšťa rozsobaš, aj muž prechádza vnútorným zrením. Napokon obaja našli jeden v druhom cenu človeka, s ktorým kedysi osudovo spojili svoj život. Zásadným impulzom je otázka: «A toto všetko by mali teraz potrať pre nedokonalosť či svoju, či manželstva?», ktorá vrhá svetlo na inštitút, formu spolužitia a smeruje k jej reaktualizácii: «Hoci si boli vedomí toho, že sa púšťajú do nového boja, nebáli sa, cítili sa silnejšími, bojovať ho nielen so sebou, ale i s pomermi. Rozchodom by sa nič nenapravilo a naprávať treba. Budovať.» [3, s. 196]. Finále tak náznakom roztvára perspektívu nádeje.

Próza nastoľuje závažné spoločenské problémy: rozklad inštitúcie manželstva, ktoré zodpovedalo zastaranému patriarchálnemu modelu a národné ženské hnutie, ktoré vytvorilo podmienky na jeho reaktualizáciu v intenciách diferencovanej duality. I keď samotné riešenie tohto závažného problému vyznieva ešte zjednodušujúco, už naznačuje, že umelecká literatúra bola zbraňou v boji za «moderné» postavenie žien, ktorou si kliesnili cestu zo súkromného do verejného života.

Na pomyselné zret'azenej osi času napísala o dva roky neskôr **Božena Slančíková-Timrava** známu neskororealistickú novelu *Ťapákovci* (z r. 1914) [10].

Predstavila v nej osobitý pohľad na zaostalosť slovenskej dediny, ktorú reprezentuje mnohopočetná rodina Ťapákovcov. Do popredia v nej vystupuje obraz svojráznych ženských postáv, spomedzi ktorých sa vynímajú dve: Anča, prezývaná zmijsa a Iľa, s prezývkou kráľovná. Charakterový antagonizmus dvojice ženských postáv predstavuje opozitum starého a nového sveta, t. j. tradičného až skostnateného dedinského života a naopak, moderného a progresívneho. Anča zmijsa s osudom mrzáčky (znetvorená lámkou) je poznačená vnútorne prežívanou bolesťou. Zatrpknutá – uštipačná a jedovatá – vediac, že o láske muža môže len snívať, sa

nielenže ťahá po zemi ako zmija, ale je aj v rozbroji s okolitým svetom. Do konfliktu sa dostáva s Il'ou, ktorá je jej pravým opakom: dynamická ženská postava charakterizovaná ako pracovitá, príčinnivá a navyše s kurzom babice, t. j. v intenciách doby vzdelaná žena. Rada by modernizovať ťapákovský dom, no po neúspešných pokusoch opanovať ich, vzdorovať ich nedvižnosti a zaostalosti sa vzbúri a odchádza od muža Paľa do obecnej služby (pre nezlučiteľnosť s obecnou funkciou babice ju pod tlakom úradov napokon zanechá).

Neústupčivá ženská postava, v pomeroch patriarchálnej dediny výrazne problémová, prinúti muža konať. Demonštratívny osamostatnením si vydobyje nielen stavbu nového domu, ale pozdvihne ich kultúrnu úroveň, čím sa stáva aj s mužom (pod jej vedením podujímavým) reprezentantkou pokrokového zmýšľania a moderného štýlu života. Práve vďaka dynamickej ženskej postave – rozhladenej, vzdelanej a sebedomej – sa mení aj samotný patriarchálny model. Jedinou hybnou silou v manželskom zväzku už nie je autorita muža. Vo vedúcej pozícii ho strieda rovnocenná žena, ktorej «panstvom» je sféra domova.

Prózou *Ťapákovci* autorka ukázala, že aj jej ženské postavy – ktoré sa vo svojom vnútri stále viac búrili, i keď navonok sa ešte nie raz podriaďovali konvenciám – postavou Ile-kráľovnej dospeli a prejavili sa ako samostatné a rovnocenné partnerky svojich mužov. Výbojným gestom Ile, odvážne narúšajúcim ustálené patriarchálne hranice, doviedla B. Slančíková-Timrava svoj boj za umelecky stvárnenú autonómiu žien do úspešného konca. A rovnako aj postavou Anče-zmije, jej záverečným výrokom: «*Bodaj som nebola prišla na svet, bodaj nikdy nie...!*» [10, s. 122] potvrdila dominanciu expresivity výrazu v umeleckom stvárňovaní ženských postáv už v intenciách literárnej moderny.

Záver

V šiestich sondách do slovenskej prózy sme sa zamerali na prelom 19. a 20. storočia, kde postupujúc na osi času sme poukázali na premeny v umeleckom stvárnení ženských postáv. Tematizovanie a problematizovanie rol, stereotypov aj rodových modelov môžeme na základe čiastkových analýz a interpretácií vzájomne porovnávať:

1. Ženské postavy Viola Podhradská (T. Vansová) a Iva Zaťková (Ľ. Podjavorinská) sú najviac poplatné tradícii. Postavenie Ivy síce naznačuje, že aj žena môže alternovať autoritu muža v rodine, ale je to len prechodná, okolnosťami vynútená zámena rol. Posun k autonómnosti rozhodovania môžeme z hľadiska témy považovať za invenčný, ale z pohľadu problémovosti málo výbojný.

2. Umiernene, ale predsa len za hranicami patriarchálneho modelu sa ocitá Anička Drobnická (E. Maróthy-Šoltésová), ktorá v závere už v role matky spolu s dcérou oslabujú androcentrické postavenie muža v humanistickom modeli rodovej diferencie. Je teda v pokrokovejšej pozícii než jej normatívny pendant Viola. Aj

napriek tomu sa umelecké stváranie zmien v rodovom modeli viac tematizuje ako problematizuje. Umelecký účinok prózy autorka dosahuje optikou ženskej postavy, ktorá uplatňuje rodovo zameranú prizmu pohľadu.

3. Na póle revolty sú porovnateľné postavy Ile-kráľovnej (B. Slančíková-Timrava), Oľgy Bielych a p. Horskkej (H. Gregorová), ktoré odvážne narušajú dobové konvencie a predstavujú nielen autonómne, ale aj emancipované ženy, t. j. prebojujú si nielen rovnocennosť, ale aj rovnoprávnosť v osobnej alebo verejnej sfére. Problematizáciou rodového stereotypu – postupujúcou od narušania patriarchálnej binarity až k problematizácii samotnej formy manželského spoluzitia – nadobúdajú ženské postavy dramatický potenciál, ktorý zvyšuje nároky na ich umelecké stváranie/tvarovanie aj sujetové spracovanie. V obmedzených podmienkach konkrétneho žánru, prevažne črty a poviedky, sa toto umelecké kritérium autorkám nedarilo účinne naplniť.

V štúdiu sme sa sústredili výlučne na ženské autorky, čím sme implicitne akceptovali aj isté literárno-historické podložie späté na prelome 19. a 20. storočia s európskym ženským hnutím. Aktívny vstup žien do priestoru umeleckej literatúry cieleno oslovoval ženské čitateľky, ktorým ponúkal (re)aktualizované vzory ženských hrdiniek postupne narušajúcich dobovo zastarané rolové stereotypy. Ústredným cieľom ich snáh bolo podporiť sčítanosť žien a kultúrny rozhlád, iniciovať túžbu po vzdelávaní, voľbe profesijnej orientácie, nevynímajúc ani potrebu národnej angažovanosti. V kultúrnej oblasti tým podporovali historicky podmienený proces prekonávania patriarchátu, ktorý pod tlakom modernizácie ustupoval humanistickému modelu rodovej diferencie s rovnocenným postavením ženy.

Literatúra

1. Gbúr, Ján: VI. Realizmus v slovenskej literatúre. 1880 – 1918. In: Dejiny slovenskej literatúry I. Zost. I. Sedlák a kol. Bratislava : Literárne a informačné centrum, 2009; Martin : Matica slovenská, 2009, s. 418-570.

2. Gbúr, Ján – Hajdučeková, Ivica: Aspekt rodu v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. st. In: *Gender in Literature. Rod v literatúre*. Ed. N. P. Soler, J. Gbúr. Košice : Faculty of Arts, P. J. Šafárik University in Košice, 2013. – s. 315-354.

3. Gregorová, Hana: *Ženy*. Sobrané spisy Hany Gregorovej sväzok 1. Bratislava : 1946. – 196 s.

4. Hajdučeková, Ivica: Ženy o ženách (Rodový aspekt v súčasnej slovenskej literatúre). In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000*: Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 20. – 21. septembra 2012 na FF PU v Prešove. Ed. M. Součková. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. – s. 172-183.

5. Hajdučeková, Ivica: O aspektoch rodovosti v slovenskej novovekovej literatúre. In: *Slovenské pohľady*, roč. IV. + 130, 2014. – č. 4. – s. 104-108.

6. Kiczková, Zuzana: Rodové štúdiá na Slovensku. In: *Gender-rodovosť v pedagogickom výskume a praxi*. Zost. L. Macháček, Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2006. – s. 9-30.

7. Kiczková, Zuzana: Koncepty rodovej identity v súčasnej feministickej diskusii. In: *Identita – Diferencia*. Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu. Ed. R. Karul, R. Sťahel, M. Toman. Bratislava : SFZ pri SAV a FiÚ SAV, 2010. – s. 31-58.

8. Maróthy-Šoltéssová, Elena: *Popoluška*. [online] Zlatý fond denníka SME, 2008, [cit. 1. 6. 2014]. Dostupné na stránke: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/313/Marothy-Soltesova_Popoluska/1

9. Podjavorinská, Ľudmila: *Žena*. In: Ľudmila Podjavorinská. Dielo. Bratislava : Tatran, 1987. – s. 494-514.

10. Slančíková-Timrava, Božena: *Ďapákovci*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1998. – s. 93-122.

11. Vansová, Terézia: *Sirota Podhradských*. [online] Zlatý fond denníka SME, 2008, [cit. 15. 5. 2014]. Dostupné na stránke: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/293/Vansova_Sirota-Pohradskych

ФОРМИРОВАНИЕ ЖЕНСКИХ ПЕРСОНАЖЕЙ НА ОСИ ВРЕМЕНИ (Зондирование словацкой прозы)

И. Гайдуچهкова

Аннотация

Статья посвящена исследованию прозы словацких писательниц на рубеже XIX-XX столетий с целью анализа формирования женских персонажей. Методологической основой является род как категория анализа.

Ключевые слова: словацкая литература, реализм, модернизм, род, интенциональность.

RENDERING OF FEMALE CHARACTERS ON THE AXIS OF TIME (Probes into slovak prose)

Ivica Hajdučeková

Summary

The paper focuses on the research into the proses of Slovak authors at the turn of the 19th and the 20 century with the aim to analyse the rendering of female characters. The methodological starting point is gender as an analytical category.

Key words: Slovak literature, realism, modernism, gender, intentionality.